

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE DÜYÛN-I UMÛMİYE İDARESİ'NİN MANYAS GÖLÜNDEKİ NÜFUZ MÜCADELESİ (1890-1914)

THE OTTOMAN EMPIRE AND THE PUBLIC DEBT ADMINISTRATION'S
STRUGGLE FOR INFLUENCE AT LAKE MANYAS
(1890-1914)

Emine ŞAHİN*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarının geri ödenmesini yürütmek için 1881 yılında kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi biri balıkçılık olmak üzere altı gelir kaleminin vergilerinin toplanmasından sorumluydu. Buna bağlı olarak, 19. yüzyılın sonundan itibaren deniz, nehir ve göllerdeki balık yumurtalarına zarar verebilecek ve dolayısıyla balıkçılığı etkileyecek her türlü çalışmayı denetlemiştir. Bu yüzden Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ile Osmanlı merkezî idaresi arasında sık sık anlaşmazlıklara yol açan bir nüfuz mücadelesi yaşanmıştır. İki idare arasındaki çekişmelere sahne olan yerlerden bir tanesi Hüdavendigâr vilayetinde bulunan Manyas Gölü ve çevresi olmuştur. Osmanlı merkezî idaresi, artan nüfusa paralel olarak yeni yerleşim sahaları açmak için Manyas'a heyetler göndermiştir. Bu heyetler göl çevresindeki bataklıkların kurutulması için araziler oluşturulması için çalışmalar yürütmüştür. Manyas Gölü'ndeki balıkçılığı denetleyen ve vergisini toplayan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Osmanlı yetkililerinin bölgedeki çalışmalarına müdahale etmiştir. Gölün ve çevresindeki bataklıkların kurutulmasına karşı çıkmış, bunun yerine suyun belirli bir seviyede kalması için bir set inşası yapılması fikrini öne sürmüştür. Nitekim bu set inşasıyla göldeki balıkçılığı arttırmayı ve o nispette balıkçılıktan düzenli vergi toplamayı amaçlamıştır. Ancak Osmanlı idaresi gölün belirli noktalarına inşa edilecek olan setin su baskınlarına neden olacağını savunarak bu projeye karşı çıkmıştır. Bunun yerine gölün bazı kısımlarının kurutulmasını istemiştir. Bu çalışma 19. yüzyılın sonlarından itibaren Batılı devletlerin Osmanlı topraklarındaki etkisini Manyas Gölü ve çevresine odaklanarak incelemektedir. Ayrıca bu çalışma, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine, özellikle de balıkçılık gelirlerine yönelik müdahalelerini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, balıkçılık, bataklık, Manyas, göl

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Düzce / Türkiye, eminesahin@duzce.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8201-0776

Abstract

The General Debt Administration, established in 1881 to manage the repayment of the Ottoman Empire's foreign debts, was responsible for collecting taxes from six revenue sources, one of which was fishing. Accordingly, since the end of the 19th century, it has supervised any activities that could harm fish eggs in the sea, rivers, and lakes, thereby affecting fishing. Therefore, a struggle for influence emerged between General Debt Administration and the Ottoman central administration, leading to frequent disagreements. One area that witnessed conflicts between the two administrations was Lake Manyas and its surroundings in the province of Hudavendigâr. The Ottoman central administration sent delegations to Manyas to develop new settlement areas in response to the increasing population. These delegations carried out studies to create new lands by draining the swamps around the lake. The General Debt Administration, which controlled the fishing in Lake Manyas and collected taxes, interfered with the activities of the Ottoman authorities in the region. It opposed the draining of the lake and the surrounding swamps, instead proposing the construction of a dike to keep the water at a certain level. As a matter of fact, the construction of this embankment aimed to increase fishing in the lake and to collect regular taxes on fishing accordingly. However, the Ottoman administration opposed this project, arguing that building the embankment at certain points of the lake would cause flooding. Instead, they wanted some parts of the lake to be drained. This study examines the influence of Western states in the Ottoman territories since the late 19th century, with a focus on Lake Manyas and its surroundings. Additionally, this study addresses the interventions of the General Debt Administration in the internal affairs of the Ottoman Empire, specifically regarding fishing revenues.

Keywords: Public Debt Administration, fishing, swamp, Manyas, lake

Giriş

19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun batılı devletlere olan borçlarından dolayı 20 Aralık 1881'de Muharrem Kararnamesi imzalanmış ve ardından Düyûn-ı Umûmiye İdaresi kurulmuştur. 1882-1914 yılları arasında bu idare *Rûsûm-ı Sitte* olarak adlandırılan altı vergi kalemine ve bu vergilerle ilişkin olan sektörlerle doğrudan müdahale hakkına sahip olmuştur. Kısa zamanda Düyûn-ı Umûmiye İdaresi teşkilatlanmaya başlamış ve imparatorluğun çeşitli yerlerinde temsilcilikler açarak tuz tekeli, tütün tekeli, damga resmi-pul-gelirleri, içkiler üzerinden alınan vergi ve gelirler, bazı vilayetlerdeki ipek aşarı gelirleri ve son olarak balıkçılık vergi gelirlerini kontrolü altına almıştır. Ancak bu gelir kalemleri üzerinden Osmanlı maliyesine doğrudan müdahale etmek isteyen Düyûn-ı Umûmiye ile Osmanlı merkezî idaresi arasında bir nüfuz mücadelesi yaşanmıştır. Her iki idare kendi çıkarları noktasında gelirlerin artırılmasına çalışmış ve bu da aralarında bir çatışma olmasına sebep teşkil etmiştir.¹

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Sayd-ı Mâhî Nizamnamesi ve Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi ile Osmanlı balıkçılığını denetleyip ödemesini üstlendiği borçlara karşılık vergilerin tahsilatından sorumlu olmuştur. Ayrıca balıkçılığın sekteye uğramaması için deniz, göller, nehirler ve

1 Mehmet Hakan Sağlam, *Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881, Rûsûm-ı Sitte'den Düyûn-ı Umûmiyye'ye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 101; Bedri Gürsoy, "100. Yılında Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XL/1-4, (1984), s. 21; Faruk Yılmaz, *Hukukî, İktisadî-Malî Yönleriyle Osmanlı Borçlarının (Düyûn-u Umûmiye-i Osmaniye'nin) Tasfiyesi Meselesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. 26.

çevresindeki faaliyetleri yakından takip etmiştir. Nehir ve göllerde balıkların yumurtalarına zarar verecek ve balıkçılığı etkileyecek her türlü set ve çit çekmeyi yine Düyûn-ı Umûmiye kontrol altında tutmuştur.² Genel olarak bakıldığında Düyûn İdaresi balıkçılık rûsûmunun toplanmasında bir zorlukla karşılaşmamıştır. Nitekim İstanbul ve çevresinde balıkçılık yapanlar tuttıkları balıkları Balıkhaneye getirerek buradaki denetimden geçirmek zorundaydılar.³ Balıklar burada satılıyor ve %20'si vergi, %3'ü ise masraf şeklinde hesaplanarak Düyûn İdaresi'ne bırakılıyordu. Ancak Düyûn-ı Umûmiye, balıkçılıktan beklenen verimin alınmadığını düşünmekteydi ve bu yüzden birtakım çalışmalar gerçekleştirdi. Buna bağlı olarak Paris Trocadero Akvaryumu Müdürü olan ve aynı zamanda balıkçılık konusunda uzman kabul edilen M. de Bellesne İstanbul'a davet edildi ve başkent ve çevresinde bir gezi yaparak gözlemlerini aktarması istendi. Bellesne, Marmara havzası üzerindeki deniz, nehir ve göllerde bir incelemede bulundu ve gözlemlerinden oluşan raporu Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'ne sundu. Nitekim alınan önlemler ve çalışmalar neticesinde balık rûsûmu 1882-83 senesinde 22.635 liraya kadar yükseldi.⁴

19. yüzyılın son döneminde Düyûn-ı Umûmiye İdaresi balıkların kaçmaması ve su düzeyinin belli bir seviyede kalması noktasında göllerde ve nehirlerde bazı önlemler almaktaydı. Aynı dönemde Osmanlı merkezî idaresi ise su kaynaklarının çevresindeki bataklıkların kurutulması için çalışmaktaydı.⁵ Bu çalışmaların yapıldığı yerlerden bir tanesi ise Manyas Gölü ve çevresi olmuştur. Nitekim Osmanlı idaresi Manyas nahiyesinde hem bölgenin su kaynaklarından biri olan Manyas Gölü'nün taşmaması hem de çevresindeki bataklıkları kurutmak için bazı faaliyetler yapmak isterken Düyûn-ı Umûmiye İdaresi bu hususta itiraz ederek devreye girmektedir. İdareye göre "sayd-ı mâhî rûsûmu"nun yani balıkçılıktan alınan verginin azalmaması için göldeki su seviyesinin düşmemesi gerekmektedir. Bu yüzden bazı noktalara setler inşa edilerek balıkların kaçması önlenmeliydi. Osmanlı idaresi ise yeni yerleşim alanları

- 2 Aylin Doğan, "İki Büyük İmparatorluk Başkenti İstanbul'da Balık, Balıkçılık ve Balık Tüketimi", *Balık Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 223. Bazı araştırmacılara göre Düyûn İdaresi'nin devreye girmesiyle birlikte gelirlerde artış gözlenmiş ve imparatorluk maliyesi bu durumdan olumlu etkilenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Donald C. Blaisdell, *Düyûn-ı Umûmiyye, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi*, çev. Ali İhsan Dalgıç, Nesnel Yayınlar, İstanbul 2008, s. 18.
- 3 18. yüzyılda balıkçılıktan alınan vergi miktarlarıyla ilgili bir düzenlemeye gidilmiş ve avcılarının balıklarını balıkhaneye getirmeleri şartıyla beşte bir vergi uygulanmasına karar verilmişti. Bu oran 1735 yılında çıkarılan bir fermanla uygulamaya geçirilmiş ve kesinleştirilmişti. Ayrıntılı bilgi için bk. Murat Uluskan, "İstanbul'da Balık Avcıları (18. Yüzyıl)", *Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu, 14-17 Aralık 2010, Bildiriler*, yay. haz. Davut Hut vd., İstanbul 2011, s. 392-393.
- 4 Sağlam, *Osmanlı Devleti'nde Moratoryum*, s. 162; Blaisdell, *Düyûn-ı Umûmiyye*, s. 126; Özge Varol, *II. Abdülhamid Döneminde Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin Kuruluşu ve İşleyişi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 115-116.
- 5 Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin hangi haklara sahip olacağı ve yetkilerinin sınırları Muharrem Kararnamesi ile belirlenmişti. Bu kararnameye göre idare, kendisine devredilen gelir kalemlerinin toplanmasından, tahsilatından ve işletmesinden sorumlu olacak ve borçların ödenmesini planlayacaktı. Ayrıca idare hem dış hem de iç borçları denetleme noktasında yetkili olacaktı. İdarenin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çalışmaları ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan Keskinlik, "Düyûn-ı Umûmiye İdaresi", *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid, C. 1*, haz. Mehmet Metin Hülagü, vd., Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2011, s. 479-501; Cevdet Küçük-Tevfik Ertüzün, "Düyûn-ı Umûmiyye", *DİA*, X, (1994), s. 58-62; Rıfat Önsöy, *Mali Tutsaklığa Giden Yol: Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1999.

oluşturma hedefine odaklanmıştı. Nitekim bir yönetim göldeki su seviyesini korumaya çalışırken diğeri gölün bir kısmını kurutmayı düşünmekteydi. Bu yüzden Manyas Gölü ve çevresinde bir güç çatışması yaşanmıştır. Bu çalışma, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı merkezî idaresinin yeni yerleşim yerleri açma teşebbüsüne karşılık, Manyas Gölü ve çevresinde Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ile yaşadığı nüfuz mücadelelerine odaklanmaktadır. Nitekim batılı devletlerin ekonomik yaptırımlarla Osmanlı topraklarındaki etki sahasını daha önce ele alınmamış bir bölge olan Manyas Gölü'nden yola çıkarak incelemektedir.

Manyas Gölü ve Çevresindeki Bataklıkların Kurutulması Girişimleri

Osmanlı toprakları içerisindeki bataklıklar kamu sağlığını etkileyen, bulaşıcı hastalıklara neden olan ve temizlenmesi gereken arazilerdendi. Bataklıkların kurutulmasının Osmanlı kentlerinin batılı bir görünüme kavuşturulmasını hedeflemek düşüncesinden geldiğini ve modernleşme adımlarından biri olduğunu söylemek mümkün olsa da öncelikli amacın sosyo-ekonomik sebepler olduğu açıktır. 19. yüzyıl sonunda artan nüfusa paralel olarak toprakların ıslah edilerek tarım alanlarına dönüştürülmesi ve yeni ziraat alanları elde edilmesi gereksinimi ortaya çıkmıştı. Nitekim bataklıkların kurutulmasıyla ortaya çıkan boş arazilere, yoğun göç dalgalarıyla birlikte Osmanlı topraklarına gelen muhacirler iskân edilmiş ve tarımsal faaliyetlerini yürütebilmeleri için devlet tarafından kendilerine destek verilmişti.⁶ Bu işin yapılabilmesi için Osmanlı merkezî idaresi farklı yöntemler denemiş ve öncelikle finansman olarak devlet hazinesi kullanılmaya çalışılmıştı. Ayrıca imtiyaz verme, borç alma, şirket, kumpanya ve kuruluşlarla iş birliği yapma yahut bölge ileri gelenleri ve halkın çabalarıyla bataklıkların ıslah faaliyetleri sürdürülmüştü.⁷ 1881 yılında vilayetlere gönderilen bir emirnameye göre bataklıkların kurutulması işi arazi kanunnamesine göre belirlendi. Buna göre bataklıkları temizleyip ziraata uygun hale getiren kişiye toprağın tapusu bedelsiz olarak verilebilecekti.⁸

6 19. yüzyılda Osmanlı topraklarına yapılan göçler ve muhacirlerin iskân edilme süreçleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nedim İpek, *Memalik-i Şahane Muhaceret*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022; Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006; Nedim İpek, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1879-1912)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (1995), s. 197-221; Nedim İpek "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI/1, (1991), s. 97-134; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003; Faruk Kocacık, "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, 1, (1980), s. 137-190; Gülfettin Çelik, "Osmanlı Türkiye'sine XIX. Yüzyıl Sonlarında Yapılan Göçlerin Sosyo-Ekonomik Bakımdan Tahlili", *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri Bildiriler*, 29-31 Mayıs 1995, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1996, s. 117-130; Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskanları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XVI/41, (2009), s. 215-238; Selim Deringil, "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Göç Olgusu Üzerine Bazı Düşünceler", *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1991, s. 435-442; Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.

7 Cihan Özgün, "Osmanlılarda Çevre Temizliği Kapsamında Bataklıkları Kurutma Çalışmaları", *Temizlik Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Salih Mehmet Arçın, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 134-136.

8 İbrahim Yılmazçelik-Sevim Erdem, "II. Abdülhamid Döneminde Anadolu ve Balkanlarda Yürütülen Bataklık Alanlarının Kurutularak Zirai Ekonomiye Kazandırılması Çalışmaları", *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, ed.

Osmanlı merkezî idaresi bataklıklardaki çalışmaların denetlenmesi için heyetler oluşturmuş ve bu kişiler taşraya gönderilmişti.⁹ Hem muhacirlere yaşam alanı oluşturmak hem de toprakların ekilmesiyle zirai verimliliğin artırılması ve Osmanlı ekonomisine katkı sağlanması için bataklıklar kurutulmuştur. Dolayısıyla imparatorluk dahilindeki bataklık projelerinin “mamuriyet-i mülkiye” anlayışı çerçevesinde ülkenin kalkınmasına yönelik bir planın parçası olduğunu söylemek mümkündür. Vilayetlerin bataklık alanları sıhhiye müfettişi, vilayet nafia müdürü, mühendis gibi görevlilerden oluşturulan bir komisyon tarafından teftiş ve muayene edilmiş, her vilayetin bataklık haritası çıkarılmıştır.¹⁰ Bu bölgelerden bir tanesi ise Hüdavendigâr vilayetindeki Manyas olmuştur.

Manyas Gölü, Susurluk havzasındaki Uluabat Gölü'nün batısında yer alan ve yaklaşık 200 km²'yi bulan bir alana sahip bölgenin en önemli su kaynaklarından bir tanesiydi.¹¹ Gölün yüzeyi deniz seviyesinden yaklaşık 14 metre yüksekte ve sığ bir yapıya sahip olup su düzeyi yıl içerisinde mevsimlere göre değişiklik göstermekteydi. Bahar aylarındaki suyun yer altına boşalarak kurak zamanlarda tarım arazileri için önemli bir su kaynağı teşkil ettiği ve bu nedenle yakınındaki arazilerde sulu tarım yapıldığı bilinmektedir. Ancak yoğun yağışın olduğu dönemlerde bazı tarım arazileri de su altında kalabilmekteydi. Bu bölgedeki sular çekildiğinde zengin alüvyon topraklarının bulunmasından dolayı sebze yetiştiriciliği yapılabilmekteydi. Ayrıca Manyas Gölü'nde balıkçılıkla da uğraşmakta ve yöre halkının bir kısmı geçimini bu yolla sağlamaktaydı.¹²

Osmanlı merkezî idaresi göl ve çevresini iyileştirmek için birtakım çalışmalar başlatmıştı. 1883-1884 senelerinde Manyas gölünde merkezden görevlendirilen mühendis ve kondüktörler tarafından “göl ayağı” adı altında işçilere bir yatak açtırıldı ve böylelikle suyun akışı kolaylaştırıldı.

Fahrettin Gün, Halil İbrahim Erbays, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2017, s. 406-407.

9 Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete*, s. 68-69.

10 Said Öztürk, “19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla İmar-ı Mülk Hedefinde Yeni Adımlar: Göl, Nehir ve Bataklıkların Islahı”, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri 2007, (7 – 08 Eylül 2007)*, C. 2, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul 2007, s. 300; Burcu Kurt, “II. Abdülhamid Dönemi Nafia Çalışmalarına Bir Örnek: Nilüfer Nehri'nin Islahı ve Bursa Ovası Bataklıklarının Kurutulması Projesi”, *Odryses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu*, Nilüfer Belediyesi, Bursa 2016, s. 521. II. Abdülhamid döneminde bataklıkların kurutulmasını da kapsayan bazı layihalar hazırlanmıştı. Bunlardan biri Nafia Nazırı Hasan Fehmi tarafından 1880 senesinde saraya sunulmuştu. Layihasında Osmanlı arazilerinin oluşturduğu zengin sermayeden yararlanma noktasında bataklıkların kurutulmasına değinmişti. Cihan Özgün, “Osmanlılarda Çevre Temizliği”, s. 132-133.

11 Bu dönemde aynı bölgede bulunan Uluabat Gölü ve civarının da “tathirat”ı için çalışmalar yapılmış ve Şubat 1883'de Şerif Ali Efendi'ye Mihaliç, Susurluk, Uluabat Çayları ve Uluabat Gölü mecralarının temizlenmesi için bir imtiyaz verilmişti. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Yaşayanlar, “Bursa'nın Yanı Başında Bir Zenginlik Kaynağı, Uluabat (Apoloyont) Gölü”, *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller 2*, haz. Şakir Batmaz, Özen Tok, Not Yayınları, Kayseri 2015, s. 169.

12 Manyas Gölü'nün çevresel ve topografik özellikleri hakkında ayrıntılı bir çalışma için bk. Serkan Gürlük, *Manyas Gölü ve Kuş Cenneti'nin Çevresel Değerlemesi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa 2006. Ekim 1890'da Hariciye Nezaretinden Bulgaristan Komiserliğine gönderilen bir yazıda hem Marmara hem de Manyas ve Terkos göllerinden çıkarılan balıkların Bulgaristan'a ithalinin yasaklanmasından dolayı tüccarın zarar ettiği ve bu yüzden yasağın kaldırılması gerektiği iletilmişti. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Paris Sefareti (HR. SFR.04.) 341/105, 30 Ekim 1892.

Bunun sonucunda gölden su çekilerek bataklıkların da bulunduğu 40-50 bin dönüme yakın arazi ortaya çıkarıldı. Ayrıca Manyas Gölü'ne akan Karadere'nin mecrası değiştirilerek bu yolla hem göle akan su kaynaklarından biri kesildi hem de yoğun yağış dönemlerinde ovada oluşması muhtemel sel baskınlarının önüne geçildi.¹³ Bunlara ek olarak bu dönemde Hüdavendigâr vilayetindeki bataklıkların kurutulmasını kapsayacak şekilde ve bayındırlık faaliyetleri çerçevesinde bazı incelemeler yapılmış ve Ziraat ve Nafia Müşavirliği bölge hakkında bir layiha hazırlayarak Mabeyne sunmuşlardı. Hazırlanan layihada vilayetteki göl ve bataklıkların ziraatın önündeki en büyük engel olduğu ve bölge sağlığını etkilediği gerekçesiyle ıslah edilmesi gerektiği üzerinde duruldu. Bataklıkların olduğu en önemli yerlerden biri olan Manyas Gölü ve çevresindeki toprakların tarımsal verimliliğinin artırılması için çalışmaların yapılması gerektiği ifade edildi.¹⁴

Verimli topraklara sahip olan Manyas Gölü ve çevresindeki bataklıklarda çalışmalar yapmak üzere 1890 senesinde bir komisyon teşkil edilmişti. Haziran ayında bu komisyona askeriyeden Sami Bey, Taşra Senedat Başkâtibi Emin Efendi ve muhacirin komisyonundan ise Dersaadet ve Rumeli vilayeti iskân memuru ve umum-ı muhacirin müfettişi Ali Bey tayin edildi.¹⁵ Komisyon yaklaşık üç aylık bir çalışmadan sonra Dâhiliye Nezaretine gönderilmek üzere genişçe bir rapor hazırladı ve Manyas Gölü'nün terk ettiği arazi hakkında bazı öneriler sundu. Komisyonun raporunda Manyas Gölü ve ovasının fiziki durumundan, bataklıkların kurutulmasına, bölge haritasının çizilmesinden arazinin taksim edilmesine kadar pek çok konu yer almıştı.¹⁶

Komisyon raporunda Manyas Ovası'nda bundan altı sene evvel gölün eski ayağının çevre köylerden de edinilen işçi gücüyle kazılarak temizlendiği, gölden yaklaşık 50.000 dönüm arazi kurtarıldığı ve bu arazilerin bir kısmında bulunan bataklıkların kurutulduğu belirtilmişti. Fakat her geçen gün göl ayağı yine tıkanmakta ve temizliği yapılamayacak olursa kış mevsiminde yağmur ve kar sularıyla gölün yeniden taşarak araziye basması kaçınılmaz olacaktı. Komisyona göre, Manyas Ovası'nın verimliliği açısından göl ayağının bir an evvel temizlenmesi

13 Bu bilgiler Karesi sancağında görevli mühendis yardımcılarında Mehmed Tahir'in Eylül 1902'de Manyas Ovası üzerine hazırlamış olduğu bir raporda yer almıştı. BOA, Şura-yı Devlet (ŞD.) 3214/66, Lef 5, 15 Eylül 1902. Dâhiliye Nezareti oluşturulan bu boş arazilerin parça parça ve müzayede yoluyla satışının yapıp hazineye bir gelir getirmesi mümkün iken vilayet dâhilinde bulunan muhacirlerin iskânı için kullanılmasının daha doğru olduğuna dair kanaatini Defter-i Hakani Nezaretine bildirmişti. Dâhiliye Nezareti, Mektubî Kalemî (DH.MKT.) 1420/9, 15 Mayıs 1887.

14 Burcu Kurt, "Nilüfer Nehri'nin Islahı", s. 524. Ayrıca bu dönemde göl ve bataklıkların temizlenmesi için Manyas nahiyesinde bir kuş panayırı düzenlenerek toplanan 1298 lira Bandırma kazasına bırakılmıştı. BOA, ŞD. 504/13, 12 Mart 1882-9 Temmuz 1882.

15 Komisyonun bir diğer görevi oluşturulacak olan boş arazilerin muhacirler arasındaki taksiminin yapılması olmuştur. BOA, DH.MKT. 1731/46, 11 Haziran 1890. 1890 öncesinde Manyas Gölü ve çevresinde bazı "tathirat" çalışmaları yapıldığı ancak bunların büyük bir projeye bağlı olarak değil de ufak çaplı operasyonlar olduğu görülmektedir. DH.MKT. 1417/96, 5 Mayıs 1887.

16 Raporun sonundaki isimler şu şekildedir: Defter-i Hakani taşra senedât kalemi muavini Mehmed Emin, sicill-i nüfus idaresi umûr-ı tathiriyye mümeyyizi Mustafa Zekai, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyye üçüncü şube memuru ve erkân-ı harbiye binbaşılardan Mehmed Sami ve umum-ı muhacirin müfettişi Mehmed Ali. Raporun altında yer alan imzalara bakıldığında ilk tayin edilen heyete sonradan nüfus idaresinden Mustafa Zekai Bey de katılmıştır. BOA, İrade, Dâhiliye (İ.DH.) 1198/93746, 10 Ağustos 1890.

gerekmekteydi. Ayrıca raporda, iyi bir çalışma yapılarak bataklıkların kurutulması durumunda gölden yaklaşık 100.000 dönüm kadar genişçe bir arazinin de kurtarılabilceği ve toprakların muhacirlere dağıtılabilceği belirtilmişti. Bunun yanı sıra, göl yüzeyinin yaklaşık 400.000 dönüm olduğundan ve bu bölgenin haritasının çizilmesinin zorluklarından bahsedilmiş ve bu iş için ikisi piyade olmak üzere dört zabite ve yedi işçiye ihtiyaç duyulduğu; bu kişilerin göl ve çevresinde rahatça hareket edebilmeleri için atlı olmaları gerektiği zikredilmişti. Komisyon üyeleri tahkikat sonucunda elde edilen tüm bilgileri Dâhiliye Nezaretine ileterek bir an evvel harekete geçilmesi gerektiğini Ağustos 1890'da göndermiş oldukları raporda vurgulamıştı.¹⁷ Rapordan yaklaşık bir ay sonra II. Abdülhamid bir irade yayımlayarak bölgenin genişçe bir haritasının çıkarılması için dört zabıt görevlendirdi.¹⁸

Manyas Gölü ve çevresinin haritasının çıkarılması konusunda Erkân-ı Harb binbaşlarından Sami Bey ile birlikte dört zabıt görevlendirilerek gidış gelişlerinin karşılanması için kendilerine harcırah verildi.¹⁹ Ancak çalışmaların hızla ilerlemediği gözlemlenmiş ve bir süre geçmesine rağmen işlerin yapılmadığının fark eden Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine zabitlerin görev yerlerinin değiştirilerek Erkân-ı Harbiye Kol Ağası Rıfat Efendi, Piyade Kol Ağası Ahmed ve Mülazım Hüseyin Efendilerin Manyas'a tayin edildiklerini bildirmişti.²⁰ Görevlendirilen komisyon bir müddet çalıştıktan sonra kış mevsimi gelmiş ve Nisan ayına kadar gölün su seviyesi yüksek olacağı için bir iş yapılamayacağından komisyonun Manyas'ta durmasının boşuna bir masraf olacağı düşünülüş ve İstanbul'a nakledilmesine karar verilmiştir.²¹

Manyas Ovası ve civarındaki arazilerin tespiti için görevlendirilen komisyon bahar aylarında yeniden bölgeye giderek çalışmalarını sürdürmüştü. Ağustos 1892'de Hüdavendigâr vilayetine sundukları bir başka raporda gölün çevresinde gerçekleştirilecek inşaat ve çalışmalar için 600.000

17 BOA, İ.DH. 1198/93746, Lef 1, 10 Ağustos 1890. Erkân-ı Harbiye'den Sami Bey'in öncülüğünde hazırlanmış raporda bir an evvel bir harita çizilmesi gerektiği belirtilmişti. Komisyonun bu raporunu Dâhiliye Nazırı Eylül 1890'da Sadarete ilettili. Aynı belge, Lef 3, 13 Eylül 1890. Ayrıca Dâhiliye Nezareti haritanın Seraskerlik tarafından hazırlanacağını da vurguladı. DH.MKT. 1756/104, 1 Eylül 1890.

18 BOA, İ.DH. 1198/93746, Lef 4, 16 Ekim 1890.

19 BOA, DH.MKT. 1767/123, 5 Ekim 1890. Sami Bey ve zabitlere harcırah olarak önce 50 kuruş verilmesine karar verildi. Ancak Karesi'den Manyas nahiyesine birçok kez gidip gelmeleri gerektiği için bu miktarın yeterli olamayacağı ve başka masraflar da çıkacağı için ayrıca harcırah verilmesi Sami Bey tarafından talep edildi. DH.MKT. 1773/92, 21 Ekim 1890. Dâhiliye Nezareti maaşlarının haricinde verilen bu ilk harcırahın yeterli olduğunu belirterek Sami Bey'in bu talebini geri çevirdi. DH.MKT. 1768/2, 6 Ekim 1890. Fakat sonraki süreçte ayrı bir harcırah verilmesi Meclis-i Vükela tarafından kabul edildi. Meclis-i Vükela (MV.) 59/12, 29 Ekim 1890. Gideceği yerler ve mesafelere göre verilecek olan harcırahlar da hesaplandı. DH.MKT. 1927/58, 29 Şubat 1892. Görevlilere verilecek olan harcırah meselesi sonraki süreçte de devam etti. Komisyonunda bulunan Karesi defter-i hakani memuru ile Bandırma kazası naib vekili ve meclis-i idare azası, tahrirat kâtibi refiki, nüfus memuru ve beledi kalfasına da 1220 kuruş harcırah talebi yapılmıştı. Ancak bu meblağın ödendiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. DH.MKT. 1828/43, 13 Nisan 1891; DH.MKT. 1934/39, 19 Mart 1892; DH.MKT. 1977/68, 25 Temmuz 1892.

20 BOA, DH.MKT. 1776/43, 29 Ekim 1890; DH.MKT. 1782/2, 17 Kasım 1890. Dâhiliye Nezareti Manyas Ovası'nda görevlendirilenlerin değiştirildiğini Hüdavendigâr vilayetine ilettiliği zamanda Binbaşı Sami Bey de hastalığından dolayı İstanbul'a dönmek zorunda olduğunu Seraskeri'ye bildirerek izin istemişti. DH.MKT. 1784/30, 24 Kasım 1890. Sami Bey'in istifa ettiği diğer belgelerde geçmektedir. Dâhiliye Nezareti harita için görevlendirilen memurları azledince Sami Bey'in de istifa etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. DH.MKT. 1787/85, 2 Aralık 1890.

21 BOA, DH.MKT. 1791/83, 13 Aralık 1890.

lira lazım olduğu, ancak bu paranın karşılanması mümkün olmadığı için Manyas nahiyesine bağlı köylerde bulunan yaklaşık 4.500 kişinin işçi olarak senede altı gün çalıştırılmasıyla çalışmaların tamamlanabileceği vurgulanmıştı. Bu çalışmalar sonucunda Manyas Ovası'nda yer alan Kazaklar, Hamamlı, Salur ve Bölceağaç köylerinin selden kurtarılması ve bataklıkların kurutulması sağlanabilecekti.²² Karadere Nehri çevresinde önceki yıllarda bir seddin yapıldığına ancak harap olduğuna ve kış mevsiminde ekili arazinin sular altında kaldığına dair Bandırma kazasına bağlı Bulcağaç köyü başta olmak üzere çevre köylerin imamlarının ve muhtarlarının seddin inşa edilmesini talep eden mektupları da Hüdavendigâr valiliğine ulaşmıştı.²³

Osmanlı merkezî idaresi tarafından bölgeye mühendis olarak Mösyö Gulan tayin edildi. Mühendis Gulan, Mayıs 1894'de çalışmalarını tamamlayarak bölgenin haritasını çıkarmış ve Manyas Gölü'nden yeni topraklar elde edilebileceğine dair bir rapor hazırlamıştı. "Manyas Ovası'nda vâki bataklıkların kurutulmasına dair heyet-i fenniyece takdim kılınan" adlı rapora göre bataklıkların kurutulması ve ekili arazilerin kış aylarında su altında kalmasının önlenmesi için Karadere'nin göle ulaşmaması, buna bağlı olarak ırmağın yönünün değiştirilmesi ve göl sularının ulaştığı Bandırma Köprüsü'ne kadar olan kısımda ise genişletilme çalışması yapılması gerekmektedir. Komisyonca bu inşa faaliyetlerinin 80.000 Osmanlı lirası tutması öngörülmüştü.²⁴ Sonuç olarak komisyonlar Manyas Gölü ve çevresi hakkında raporlar hazırlayıp merkeze iletmış olsalar da göl ve çevresinde bu dönemde Osmanlı idaresi tarafından kapsamlı bir çalışma yapılamamıştır.

-
- 22 BOA, DH.MKT. 1993/29, 27 Ağustos 1892. Manyas Gölü'nün temizlenmesi işinde çalışan köylüler Dâhiliye Nezaretine bazı başvurular yapmış ve ahali "tathirat" çalışmalarında bulunanlara toprak sözü verilmesine rağmen kendilerine bir arazi tahsis edilmediğine dair şikâyetle bulunmuşlardı. DH.MKT. 1910/76, 2 Ocak 1892.
- 23 BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.) 309/23155, 9 Kasım 1893. Ayrıca çevre köylerdeki ahali Manyas Gölü'nün tamamen kurutulmasından daha çok Karadere'nin taşmasından dolayı topraklarının sular altında kaldığından şikâyet etmişlerdi. Bunun üzerine ırmak ve çevresinde bir keşif yapılabilmesi için bir mühendisin görevlendirilmesi gerektiği Hüdavendigâr valiliğinden Dâhiliye Nezaretine Ocak 1894'de iletildi. DH.MKT. 199/53, 10 Ocak 1894.
- 24 BOA, ŞD. 1200/47, Lef 3. Karadere'nin kontrol altına alınarak Manyas Ovası'nın sular altında kalmasının önlenmesi için sonraki yıllarda da bazı görüşmeler yapılmış ancak bir sonuca varılamamıştır. Maliye Nezareti Manyas Ovası'ndaki arazinin temizlenmesi sonrası çıkacak olan toprakların ahaliye öncesinde imzalanacak bir senet ile satılabileceğini ve bu parayla çalışma masraflarının karşılanabileceğini, ancak gerekli olan meblağın ahalden tahsil edilmesinin yine de pek mümkün olmayacağını bildirmişti. Ancak bu hususta bir karara varıldığına dair herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Maliye Nezareti, Evrak-ı Emiriyye Müdüriyeti (ML.EEM.) 214/107, 19 Ağustos 1895. Manyas Gölü'nün çevresinde suların çekilmesiyle oluşan araziler Osmanlı idaresi tarafından bazı sebeplerden ötürü büyük projelerle düzenlenememiş olsa da bölgeye iskân edilen muhacirler eliyle ihya edilerek sazlık ve kamışlık gibi suyun getirdiği malzemelerden temizlenmiş ve araziler üzerinde tarımsal faaliyetler gerçekleştirilebilmişti. Nisan 1899'da Bandırma dava vekillerinden Vartanyan imzalı bir tahriratta Manyas Gölü'nün mecrasının değiştirilerek Mihaliç Nehri'ne akmasından dolayı 800 bin dönümü aşkın bir arazinin mahallî idarenin haberi olmaksızın bazı köylüler tarafından zapt edildiği iddia edilmişti. BEO. 1292/96835, 5 Nisan 1899. Sonrasında muhacirler bataklıkları temizlediği ve çokça emek harcadıkları için meccânen (ücretsiz olarak) tapularının kendilerine verilmesini Osmanlı idaresinden talep etmişlerdi. DH.MKT. 2262/126, 28 Ekim 1899; ŞD. 1589/17, Lef 1, 16 Ekim 1902. Bu taleplere karşılık Ağustos 1904'te bir irade çıkarılarak Manyas Gölü civarındaki sazlık arazinin tapusunun muhacirlere verilmesi onaylanmıştı. Aynı belge, Lef 5, 11 Haziran 1904

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Manyas Gölü'ndeki Nüfuz Mücadelesi

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin halkın bir kısmının geçimini balıkçılıkla sağladığı Manyas Gölü ve çevresinde balıkçılık vergisinin toplanmasından dolayı bir denetim mevcuttu. Nitekim İdare, 1890 senesinde Manyas Gölü'ndeki balıkların kaçmasından endişe ederek gölde incelemelerde bulunması için bölgeye bir mühendis göndermişti. Balıkların gölden kaçması ve üremelerinin durması, sayd-ı mâhî rûsûmunun da o nispette azalması demektir. Bölgeye gönderilen heyetin içerisinde yabancı mühendisler gölün ayağına bir set inşa edilip edilemeyeceğini araştırmış ancak suların yükselmesiyle sel olabileceği ihtimaline karşılık setin bir süre ertelenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir.²⁵

Osmanlı idaresi ise Manyas Gölü ve çevresinden en verimli şekilde yararlanmak için hem iskân hem de ziraat amacıyla yeni arazi oluşturmanın yollarını aramaktaydı. Bu yüzden Osmanlı yetkilileri set inşasına karşı çıkarak tam aksine gölün ve çevresindeki bataklıkların kurutulmasının bölge için daha faydalı olacağı noktasında ısrar etmekteydi. Nitekim bu dönemde her iki idare arasında çıkar çatışması yaşanmıştır. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Osmanlı yönetiminin planladığı gibi göle giden suların azaltılmasına ve arazilerin kurutulmasına karşı olduğunu, nitekim halkın onda dokuzunun balıkçılıkla uğraştığını Dâhiliye Nezaretine bildirmişti. İdare, 1900 senesinde balıkçılık varidatının azalmasından dolayı Erkili Köyü civarına set inşası fikrini gündeme getirmişti. Ancak seddin inşası halinde Manyas Gölü'nün taşarak etrafındaki muhacir yerleşimlerini sular altında bırakacağı endişesiyle bu proje Osmanlı idaresi tarafından reddedilmişti.²⁶ Fakat Düyûn İdaresi bu konudaki baskısını her geçen gün arttırmaya devam etmiştir.

Düyûn-ı Umûmiye gölden alacağı balık vergisinin artması için gölü besleyen suların kesilmemesine ve gölün su seviyesinin düşmemesine uğraşmaktaydı. Osmanlı idaresi ise göl çevresindeki arazileri kurularak ziraata açmak için büyük çaba sarf etmekteydi. Karesi sancağında görevli mühendis yardımcılarında Mehmed Tahir'in Eylül 1902'de hazırlanmış olduğu bir raporda önceki yıllarda gölden su çekilerek 40-50.000 dönüme yakın arazinin ortaya çıkarıldığını, burada oluşan bataklıkların kurutulduğunu ve köy halkının bu durumdan oldukça faydalandığı belirtilmişti. Mühendise göre bu mecra ve yatak biraz daha kazıldığı takdirde gölden daha fazla arazi elde edilebilirdi. Gölün taşması esnasında mecranın açık olması akan suyun akışını kolaylaştıracağı için etrafındaki araziye asla zarar vermeyeceği gibi Karadere'nin yatağı olan Kurudere'nin temizlenmesi ve Değirmendere ile birleştirilerek eski mecrasından akıp göle ulaşması bazı köylerin sudan zarar görmesinin de önüne geçecekti. Bundan dolayı, öncesinde işçilerin açtığı yatağın kapatılması halinde göl suları yükselecek ve ovayı su basacağı için büyük bir hasar meydana gelebilecekti. Sonuçta Mehmed Tahir Bey, Düyûn-ı Umûmiye

25 BOA, DH.MKT. 2381/23, 28 Temmuz 1890.

26 BOA, DH.MKT. 2295/70, 9 Ocak 1900.

İdaresi'nin teklifi olan set inşasının çevredeki köyler için bir felakete yol açacağını zikrederek yapılmamasını önerdi.²⁷

Mühendis Mehmed Tahir'in bu raporuna karşılık Temmuz 1903'te toplanan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ise Osmanlı idarecilerinin gölde set inşasının gerekliliği üzerine ikna edilmesine karar verdi. İdareye göre inşa edilecek olan setin araziye su basmasına sebep olmayacağı ortadaydı. Nitekim 1883-1891 yılları arasında ihale yöntemiyle göldeki balıkçılıktan senelik yaklaşık 500 lira kadar bir hasılat elde edilebilmekteydi. 1892 senesinden itibaren ise yıllık 750 lira gibi bir fiyatla dört senelik bir ihale daha yapılmıştı. Bu yüzden Düyûn İdaresi bu geliri kaybetmek istememekteydi. Ayrıca toplantıda Osmanlı'nın iki sebepten ötürü Manyas Gölü'nü kurutmaya çalıştığı üzerinde durulmuştu. Bu sebeplerden ilki ziraat yapılabilmesi için arazi tedarik etmek iken bir diğeri Karesi sancağı tarafından "tashih-i hava" talebinin olmasıydı. Ancak bu iki sebebe rağmen Düyûn-ı Umûmiye İdaresi söz konusu taleplere oldukça şüpheyle yaklaşarak ülkede pek çok ham arazi olmasına rağmen yeni bir arazi açmaya çalışmaktan ne gibi bir menfaat elde edilebileceğini bilemediklerini, ikinci olarak gölün tamamen kurutulmasının bazı yerlerinin oldukça derin olmasından dolayı zaten mümkün olamayacağını ifade etmişti. Bu yüzden Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Osmanlı idaresinin bu taleplerinin doğruyu yansıtmadığını ve balıkçılıktan elde edilen verginin düşmesinden dolayı ya seddin inşasına onay vermelerini yahut eksilen verginin devlet tarafından karşılanması gerektiğini merkeze bildirdi.²⁸

Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin Manyas Gölü'ndeki set inşasına yönelik baskılarına rağmen bu inşaatın gerçekleşmemesi için Osmanlı idaresi çalışma başlattı. Bandırma kazasının idare meclisinden gönderilen bir mazbatada Düyûn İdaresi'nin iddia ettiği gibi halkın balıkçılıkla geçinmediği, göl sahilindeki on köyün içerisinde birkaç köy haricinde balıkçılıkla uğraşının olmadığı bildirilmişti.²⁹ Ayrıca vilayet mektubü kaleminden Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir evrakta ise göl sularının çoğaldığı zamanlarda suların ağaç ve dal gibi şeyleri taşıdığını ve pek çok araziye zarar verdiğini, gölün taşması sonucu oluşan bataklıklar yüzünden ise köylülerin bulaşıcı hastalığa (emrâz-ı müstevliye) yakalanarak vefat ettikleri belirtilmekteydi. Bu yüzden gölün çevresinin temizlenmesinin hem sağlık açısından önemli olduğu hem de toprakların gayet muhtaç durumda olan muhacirlere ücretsiz bir şekilde dağıtılmasının gerekliliği ifade edilmişti. Raporda ayrıca gölün mecralarının civardaki köylüler tarafından temizlenmesinin de – izin verildiği takdirde – mümkün olabileceği belirtilmişti.³⁰

Bu hususta Hüdavendigâr vilayeti valiliği de Ticaret ve Nafia Nezaretine benzer açıklamalarda bulunarak set inşasının ahalinin şikâyetlerine sebep olacağı gerekçesiyle kabul edilmemesi gerektiğini rapor etmişti. Ayrıca gölün ve dolayısıyla bataklıkların tamamen kurutulmasının daha

27 BOA, ŞD. 3214/66, Lef 5, 15 Eylül 1902.

28 Ayrıca toplantıda bu meselenin Meclis-i Mebusan'da görüşüldüğü ve bölgeye mühendislerin gönderilmesine karar verildiği de belirtilmişti. BOA, ŞD. 3214/66, Lef 2, 27 Temmuz 1903.

29 BOA, ŞD. 3214/66, Lef 6.

30 BOA, ŞD. 3214/66, Lef 7.

faydalı olacağıının da altı çizilmişti.³¹ Maliye Nezareti de vilayetten ve sancaktan gönderilen raporlar üzerine, ekili arazilerin su altında kalabileceği göz önüne alındığında set inşası yapımının hazineye zarar vereceğine dair kanaatini Babıali'ye Ağustos 1904 tarihinde bildirdi.³² Ayrıca Maliye Nazırı, Düyûn-ı Umûmiye komiserliğinin balık rûsûmu konusunda yaşanan düşüşten dolayı aradaki farkın hazine tarafından telafi edilmesini talep ettiğini ancak bu hususta herhangi bir emir yahut iradenin kendisine henüz ulaşmadığını belirtmişti.³³ Ek olarak Nezaret, Düyûn-ı Umumiye'nin bölgede incelemeler yapmak üzere bir keşif heyeti gönderilmesini talep ettiklerini ve idare meclisince işin yavaşlatılıp geciktirildiğini öne sürdüklerini Şura-yı Devlet'e bildirmişti.³⁴

Osmanlı idaresi tarafından Kasım 1906'da Manyas Gölü ve çevresinde bir tahkikat daha gerçekleştirildi. Bu tahkikat neticesinde yapılacak olan bir çalışmayla yaklaşık 200.000 dönüm arazinin meydana çıkacağı ve bu genişlikte bir bölgeden oldukça fayda sağlanabileceği tespit edildi.³⁵ Nitekim Dâhiliye Nezareti Sadarete göndermiş olduğu bir takrirden, kısa süre içerisinde harekete geçilerek işe başlanılmasını ve bu hususta devletin büyük bir menfaat elde edebileceğini bildirmişti.³⁶ Hazine-i Hassa Nazırlığı Ağustos 1907'de hem Manyas Gölü'nün mecrasının temizlenmesi hem de set inşası için bir kişinin bu işi yapmak adına müracaat ettiğini Şura-yı Devlet'e iletmişti.³⁷ Ancak ne Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin planladığı gibi bir set inşasına ne de Manyas Gölü'nün etraflıca temizlenerek bataklıkların kurutulmasına II. Abdülhamid döneminde başlanabildi. Hem maddi imkansızlıklar hem de her iki tarafın farklı planlar üzerinden hareket etmeye çalışması göl ve çevresinde büyük bir çalışma yapılmasına engel teşkil etmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden birkaç ay sonra Manyas nahiyesinde göle kıyısı olan köylerde sivrisineklerden bulaşan humma hastalığı görüldü. Aralık 1908'de Hüdavendigâr Valiliğinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir takrirden Manyas Gölü civarındaki 70-80 köyün

31 BOA, ŞD. 3214/66, Lef 11, 11 Mayıs 1902.

32 BOA, ŞD. 3214/66, Lef 12, 9 Ağustos 1904.

33 Düyûn-ı Umûmiye İdaresi göl çevresinde meydana gelen kamış ve sazlıkların temizlenmesini de yine merkeze bildirmiş ve balıkların yumurtalarını muhafaza eden otların yakılması yüzünden balık rûsûmunda düşüş yaşandığını iddia ederek tazminat talep etmişti. Düyûn İdaresi kamışlıkları izinsiz yakanları tespit ederek listelemişti. Bu listelerde kişinin ismi, ikamet ettiği köy ve idareye olan toplam borcu belirtilmişti. Temmuz 1903 tarihli bir belgede ahalinin toplam borcu Fransız para cinsinden 1.879 Frank ve 75 santim olarak tespit edilmiştir. Bu meblağ köylülerin vefat etmesinden ötürü karşılanamamıştı. BOA, ŞD. 431/4, 23 Temmuz 1903. Ancak borçlu olarak ölen bu şahısların topraklarına 4 yıl sonra "terkin" kaydı konulmuş ve araziler o kişilerin üzerinden düşürülerek devlete intikal ettirilmiştir. İrade, Maliye (İ.M.L.) 75/53, Lef 2, 4 Nisan 1907. Ayrıca Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, sayd-ı mâhî ile kamış rûsûmunun birlikte toplanıp kendilerine devredilmesinin uygun olduğunu dile getirmişti. Bu mesele 11 Haziran 1905 tarihinde Şura-yı Devlet'te görüşülmüştü. İdareye bırakılan Manyas Gölü'nün civarında yakılan kamışların bedelinin çevredeki köylülerden tazmin edilmesini talep eden idarenin bu talebi reddedilmişti. Nitekim yakılan kamışların Düyûn İdaresinin kontrolünde olan bir bölgede bulunmadığı için kamışların rûsûmunun aynı idareye ait olmadığı Şura-yı Devlet tarafından kararlaştırılmıştı. BEO. 2967/222506, 24 Haziran 1905; BEO. 4006/300431, 28 Ocak 1905.

34 BOA, BEO. 2967/222506, 4 Kasım 1906; ŞD. 429/45, Lef 3, 18 Ağustos 1906; ŞD. 431/72, 13 Mart 1907.

35 BOA, DH.MKT. 915/13, 15 Kasım 1906; Lef 12, 6 Temmuz 1908.

36 BOA, ŞD. 431/121, Lef 2, 28 Nisan 1907; ŞD. 431/72, Lef 2, 13 Mart 1907.

37 BOA, ŞD. 431/121, Lef 5, 17 Ağustos 1907.

ahalisinin yoğun yağışlar neticesinde gölün taşmasıyla oluşan bataklıklardan dolayı hummaya yakalandıkları belirtilmişti. Ayrıca çevrede bir doktor olmamasından dolayı sıkıntı çektikleri için masrafları vilayet bütçesinden karşılanmak üzere bu hastalığın tedavisi için bölgeye seyyar şekilde hizmet edecek bir tabibin gönderilmesi gerektiği merkeze bildirildi.³⁸ Nitekim bu talep merkezî idare tarafından hemen karşılanarak hastaların tedavilerini yapmak üzere Manyas nahiyesine seyyar bir tabip görevlendirildi.³⁹ Görüldüğü üzere Osmanlı idaresinin Manyas'taki bataklıkları kurutmak için yeterli çalışmayı yapamamış olması bölgedeki yöre halkının hastalanmasına neden olmaktaydı.

Osmanlı merkezî idaresi Manyas Gölü çevresindeki bataklıkların temizlenmesi için yeniden çalışmalar başlattı. Ocak 1911'de bölgenin bağlı olduğu Karesi Mutasarrıflığı tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen raporlarda, havayı kirleten bataklıkların sağlığa zarar vermesinin yanı sıra ulaşımı da sekteye uğrattığı belirtilmişti. Mutasarrıflık bölgenin bir an evvel temizlenmesi gerektiğini, aksi halde hem sıhhi hem de iktisadi açıdan vilayetin büyük zarar göreceğini beyan etmişti. Ayrıca her sene yağmur mevsiminde gölün sularının taşması neticesinde bölgede seller yaşandığı ve bu yüzden arpa, buğday ve yulaf gibi tarım ürünleri ekiminin mümkün olmadığı vurgulanmıştı.⁴⁰ Dâhiliye Nezareti, Karesi'den gönderilen bu raporlara karşılık bölgenin temizliği için yaklaşık 485.000 liranın gerekli olduğunu ve bu meblağın dönemin ekonomik koşulları göz önüne alındığında bulanabilmesinin oldukça zor olduğunu bildirmişti.⁴¹ Maliye Nezareti ise bazı masraflara karşılık bölge ahalisinin çalıştırılarak sonrasında bedelsiz toprak verilmesi şeklinde bir çözüm sunmaya çalışsa da bölgede kapsamlı bir çalışmaya bu dönemde de başlanamamıştır.⁴²

Düyûn-ı Umûmiye Manyas Gölü üzerindeki baskısını II. Meşrutiyet döneminde de devam ettirdi. Nitekim Haziran 1913 tarihli bir Düyûn-ı Umûmiye raporunda, idarenin yaklaşık 15 yıldır hükümete Manyas Gölü'nün mecrasının temizlenmesi ve bir set inşa edilmesi için müracaat ettiği ancak olumlu bir karşılık alamadığı aktarılmıştı. Raporla göl çevresinin temizlenmesi işinin hükümetin iddia ettiği gibi Düyûn İdaresi'nden önce olmadığı ve çalışmaların izinsiz bir şekilde gölün kendilerine bırakılmasından iki sene sonra gerçekleştirildiği belirtilmişti. Önceki yıllarda gölde bir temizlik yapılması neticesinde "rüsûm-ı saydiyye" yani balıkçılık gelirlerinde bir hayli azalma olduğu vurgulanmıştı. Düyûn İdaresi'ne göre set inşasının bir sele sebep olması mümkün değildi. Ayrıca yazın suların çekilmesiyle balık yumurtalarının muhafazasına yarayan sazlıkların

38 BOA, DH.MKT. 2726/30, 9 Aralık 1908.

39 BOA, DH.MKT. 2691/92, 24 Aralık 1908. Ayrıca aynı dönem olan 1909 senesinde Manyas Gölü'nden mecralar açılması ve toprakların sulanması için büyük bir çalışmanın yapılmasının yanı sıra bir vapur işlettilmesi için Dilaver Paşazade Rauf Bey'e imtiyaz verilmişti. Rauf Bey'in bir Osmanlı Anonim şirketi kurarak usul ve nizamları uyguladıktan sonra harekete geçmesi Maliye ve Nafia Nezareti tarafından planlanmıştı. Ancak bu projenin gerçekleştirildiğine dair bir belgeye rastlanmamıştır. ML.EEM. 762/46, 2 Eylül 1909; ŞD. 443/72, Lef 3, 16 Mart 1910.

40 BOA, Dahiliye Nezareti, İdare (DH.İD.) 44/24, Lef 3-4, 15 Ocak 1911.

41 BOA, DH.İD. 44/24, Lef 8, 26 Ocak 1911.

42 BOA, DH.İD. 44/24, Lef 9, 19 Şubat 1911. 1912-13 senelerinde dahi hala göl mecrasına bir set inşasının konuşulduğu görülmektedir. ŞD. 459/8, 17 Ocak 1912; ŞD. 451/19, 26 Mayıs 1913.

ortaya çıkması yumurtaların zarar görmesine ve balıkların ölmesine neden olmaktadır. Bunlara ek olarak suların azalmasının bataklıklara yol açması neticesinde çevre köylerin ahalisi bulaşıcı hastalıklara yakalanmıştı. Dolayısıyla Düyûn-ı Umûmiye, yaz ve kış mevsimlerinde suyun belirli bir seviyede tutulmasının balık rûsûmunu da arttıracığının altını çizerek bu meselenin artık bir çözüme kavuşturulması gerektiğini vurguladı.⁴³ Ancak 1914 senesine gelindiğinde Manyas Gölü'nde bir set inşa edilemediği ve Osmanlı yönetimiyle Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin gölde yapılacaklar konusunda bir mutabakata varamadığı görülmektedir. Fakat bu dönemde gölde balıkçılık faaliyetleri devam etmiş ve İdare'nin görevlendirdiği yetkililer zaman zaman bölgeye giderek balık avcılığını denetlemişlerdir.⁴⁴

Sonuç

19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun artan dış borçlarının ödenmesi için kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Osmanlı maliyesindeki bazı gelir kalemleri üzerinde doğrudan müdahale sahibi olmuş ve bu da merkezî idarenin faaliyetlerinde aksamalara neden olmuştur. Ayrıca Düyûn-ı Umûmiye ile Osmanlı merkezî idaresi arasında maliye üzerinden bir nüfuz mücadelesi de yaşanmıştır. Her iki idare kendi çıkarları noktasında gelirlerin artırılmasına çalışmış ve bu da aralarında bir çatışma olmasına sebep teşkil etmiştir. İki idare arasındaki nüfuz mücadelesine bir örnek olarak Hüdavendigâr vilayetine bağlı Manyas Gölü ve çevresindeki faaliyetleri söylemek mümkündür.

19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu modernleşme adımlarından biri olarak ve “mamuriyet-i mülkiye” kapsamında göl ve çevrelerinde oluşan bataklıkları kurutarak toprakların verimliliğini artırmaya ve yeni yerleşim yerleri oluşturmaya çalışmıştır. Ülkenin gelişmesine ve modern bir çehre kazanmasına katkı sağlamak ve aynı zamanda artan nüfusu iskân etmek amacıyla gerçekleştirilen bu faaliyetler ekonomisine dışardan yapılan müdahaleler yüzünden sekteye uğramıştır. Nitekim balıkçılık faaliyetlerini denetleyen ve sayd-ı mâhî rûsûmunu toplayan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi gölün su seviyesinin düşmesini istemediği için bu faaliyetlere engel olmaya çalışmıştır. Hatta balıkların kaçmaması ve üremesi için Manyas Gölü'nün bazı bölgelerine set inşa edilmesi fikrini öne sürmüştür. Ancak Osmanlı idaresi göl ve çevresinin kurutulmasının yerel yetkililerden alınan raporlara dayanarak hem sağlık hem de sosyo-ekonomik açıdan gerekli olduğuna hükmettiğini Düyûn-ı Umûmiye İdaresine bildirmiş ve talep edilen set inşasına izin vermemiştir.

Bu dönemde Osmanlı idaresi bölgedeki topraklardan istifade edebilmenin yollarını aramaya devam etmiş ve müfettiş, mühendis ve bazı memurlardan oluşan heyetleri Manyas nahiyesine göndermiştir. Bu heyetler aylarca bölgede kalarak çalışmalar yaparak hazırlamış oldukları rapor

43 BOA, ŞD. 438/27, Lef 32, 21 Haziran 1913.

44 BOA, Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umum 2. Şube (DH.EUM.2.Şb.) 36/44, 30 Nisan 1917. “Balıklar hakkında tetkikât-ı fenniyyede bulunmak üzere” Düyûn-ı Umûmiye İdaresi memurlarına seyahat varakaları verilmişti. Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi (DH.EUM.SSM.) 33/32, 14 Ekim 1918.

ve haritaları merkezî idareye sunmuşlardır. Bu raporlarda dikkat çeken hususlardan biri Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin kendi taleplerini gerçekleştirmek için yaptığı baskı iken bir diğeri göl ve çevresinde yapılacak olan bayındırlık işleri için gerekli olan maddi bütçedir. Nitekim kapsamlı bir çalışma için oldukça yüklü bir bütçeye ihtiyaç duyulmuş ve Osmanlı maliyesinin bu meblağı karşılamaşının mümkün olamayacağı tespit edilmiştir. Bu yüzden Manyas'ta büyük projeler hayata geçirilememiş ve bataklık kurutma çalışmaları çoğunlukla çevre köylerde bulunan ahali yardımıyla gerçekleştirebilmiştir.

II. Abdülhamid döneminden itibaren Osmanlı idaresi ve Düyûn-ı Umûmiye İdaresi arasında Manyas Gölü ve çevresi üzerinden yaşanan nüfuz mücadelesi II. Meşrutiyet dönemine kadar devam etmiştir. Her iki idare de menfaatleri doğrultusunda bölgede faaliyet göstermek istemiş ve gelirlerin kendi bütçelerine aktarılması bağlamında Manyas Gölü ve civarında bazı çalışmalar gerçekleştirmeye çalışmıştır. Yaşanan bu tartışmalarda Osmanlı merkezî hükümetinin, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi karşısında tam bir yaptırım uygulayamaması dönemin siyasetini anlamak açısından oldukça önemlidir. Hükümetin yaşadığı mali bunalımın ve batılı devletlerin baskılarının iç siyaseti yönlendirmede ve ülkedeki bayındırlık çalışmalarını gerçekleştirmede bir engel teşkil ettiği görülmektedir. Göl ve çevresindeki çalışmalarda yıllarca bir karara varılamaması Osmanlı'nın son dönemde yaşadığı krizleri göstermesi açısından mühimdir.

Sonuç olarak Manyas Gölü ve çevresine yeterli bütçe ayrılamaması ve Osmanlı idaresi ve Düyûn-ı Umûmiye İdaresi yetkilileri arasında bir uzlaşma sağlanamayıp yıllarca devam eden bir nüfuz mücadelesi yaşanmasından ötürü Manyas'ta hem büyük çapta bir bataklık kurutma yani "tathirat" çalışması yapılamamış hem de suyun seviyesini koruyup balıkçılık faaliyetlerini olumlu etkileyeceği düşünülen bir set inşa edilememiştir. Yapılan çalışmalar küçük çapta olmuş ve yıllarca planlanan projeler bir türlü hayata geçirilememiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.), 309/23155, 1292/96835, 2967/222506, 4006/300431, 2967/222506.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umum 2. Şube (DH.EUM.2.Şb.), 36/44.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemî (DH.EUM.SSM.), 33/32.

Dâhiliye Nezareti, İdare (DH.ID.), 44/24.

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH. MKT.), 1420/9, 1731/46, 1417/96, 1756/104, 1767/123, 1773/92, 1768/2, 1927/58, 1828/43, 1934/39, 1977/68, 1776/43, 1782/2, 1784/30, 1787/85, 1791/83, 1911/83, 1814/33, 1910/76, 199/53, 2262/126, 2381/23, 2295/70, 915/13, 2726/30, 2691/92.

Hariciye Nezareti Paris Sefareti (HR.SFR.04.), 341/105.

İrade, Dâhiliye (İ.DH.), 1198/93746.

İrade, Maliye (İ.ML.), 75/53.

Maliye Nezareti, Evrak-ı Emiriye Müdüriyeti (ML.EEM.) 214/107, 762/46.

Meclis-i Vükela (MV.), 59/12.

Şura-yı Devlet (ŞD.), 3214/66, 504/13, 1200/47, 1589/17, 431/4, 431/121, 431/72, 443/72, 459/8, 451/19, 438/27.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Blaisdell, Donald C., *Dünyân-ı Umûmiyye, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi*, çev. Ali İhsan Dalgıç, Nesnel Yayınlar, İstanbul 2008.

Çelik, Gülfettin, “Osmanlı Türkiye’sine XIX. Yüzyıl Sonlarında Yapılan Göçlerin Sosyo-Ekonomik Bakımdan Tahlili”, *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri Bildiriler*, (29-31 Mayıs 1995), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1996, s. 117-130.

Demirtaş, Mehmet, “Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskanları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XVI/41, (2009), s. 215-238.

Deringil, Selim, “19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Göç Olgusu Üzerine Bazı Düşünceler”, *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1991, s. 435-442.

Doğan, Aylin, “İki Büyük İmparatorluk Başkenti İstanbul'da Balık, Balıkçılık ve Balık Tüketimi”, *Balık Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 205-236.

Gürlük, Serkan, *Manyas Gölü ve Kuş Cenneti'nin Çevresel Değerlemesi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa 2006.

Gürsoy, Bedri, “100. Yılında Dünyân-ı Umûmiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XL/1-4, (1984), s. 17-59.

İpek, Nedim, “Balkanlar, Girit ve Kafkaslar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1879-1912)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (1995), s. 197-221.

_____, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006.

_____, *Memalik-i Şahanede Muhaceret*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022.

_____, “Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1, (1991), s. 97-134.

- Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Keskinkılıç, Erdoğan, “Düyûn-ı Umumiye İdaresi”, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, 1, haz. Mehmet Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2011, s. 479-501.
- Kurt, Burcu, “II. Abdülhamid Dönemi Nafia Çalışmalarına Bir Örnek: Nilüfer Nehri'nin Islahı ve Bursa Ovası Bataklıklarının Kurutulması Projesi”, *Odryses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu*, Nilüfer Belediyesi, Bursa 2016, s. 519-532.
- Kocacık, Faruk, “Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)”, *Osmanlı Araştırmaları*, 1, 1980, s. 137-190.
- Küçük, Cevdet, Tevfik Ertüzün, “Düyûn-ı Umûmiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, X, (1994), s. 58-62.
- Önsoy, Rıfat, *Mali Tutsaklığa Giden Yol: Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Turhan Kitabevi Ankara 1999.
- Özgün, Cihan, “Osmanlılarda Çevre Temizliği Kapsamında Bataklıkları Kurutma Çalışmaları”, *Temizlik Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Salih Mehmet Arçın, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 131-158.
- Öztürk, Said, “19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla İmar-ı Mülk Hedefinde Yeni Adımlar: Göl, Nehir ve Bataklıkların Islahı”, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri, (7 – 08 Eylül 2007)*, 2, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul 2007, s. 297-311.
- Sağlam, Mehmet Hakan, *Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881, Rüsüm-ı Sitte'den Düyûn-ı Umumiyye'ye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.
- Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.
- Uluskan, Murat, “İstanbul'da Balık Avcıları (18. Yüzyıl)”, *Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu, 14-17 Aralık 2010, Bildiriler*, yay. haz. Davut Hut, Zekeriya Kurşun, Ahmet Kavas, İstanbul 2011, s. 389-401.
- Varol, Özge, *II. Abdülhamid Döneminde Düyûn-ı Umumiyye İdaresi'nin Kuruluşu ve İşleyişi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Yaşayanlar, İsmail, “Bursa'nın Yanı Başında Bir Zenginlik Kaynağı, Uluabat (Apoloyont) Gölü”, *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller 2*, haz. Şakir Batmaz, Özen Tok, Not Yayınları, Kayseri 2015, s. 163-183.
- Yılmaz, Faruk, *Hukukî, İktisadî-Malî Yönleriyle Osmanlı Borçlarının (Düyûn-u Umumiyye-i Osmaniyye'nin) Tasfiyesi Meselesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Yılmazçelik, İbrahim, Sevim Erdem, “II. Abdülhamid Döneminde Anadolu ve Balkanlarda Yürütülen Bataklık Alanlarının Kurutularak Zirai Ekonomiye Kazandırılması Çalışmaları”, *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, ed. Fahrettin Gün, Halil İbrahim Erbays, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2017, s. 406-407.

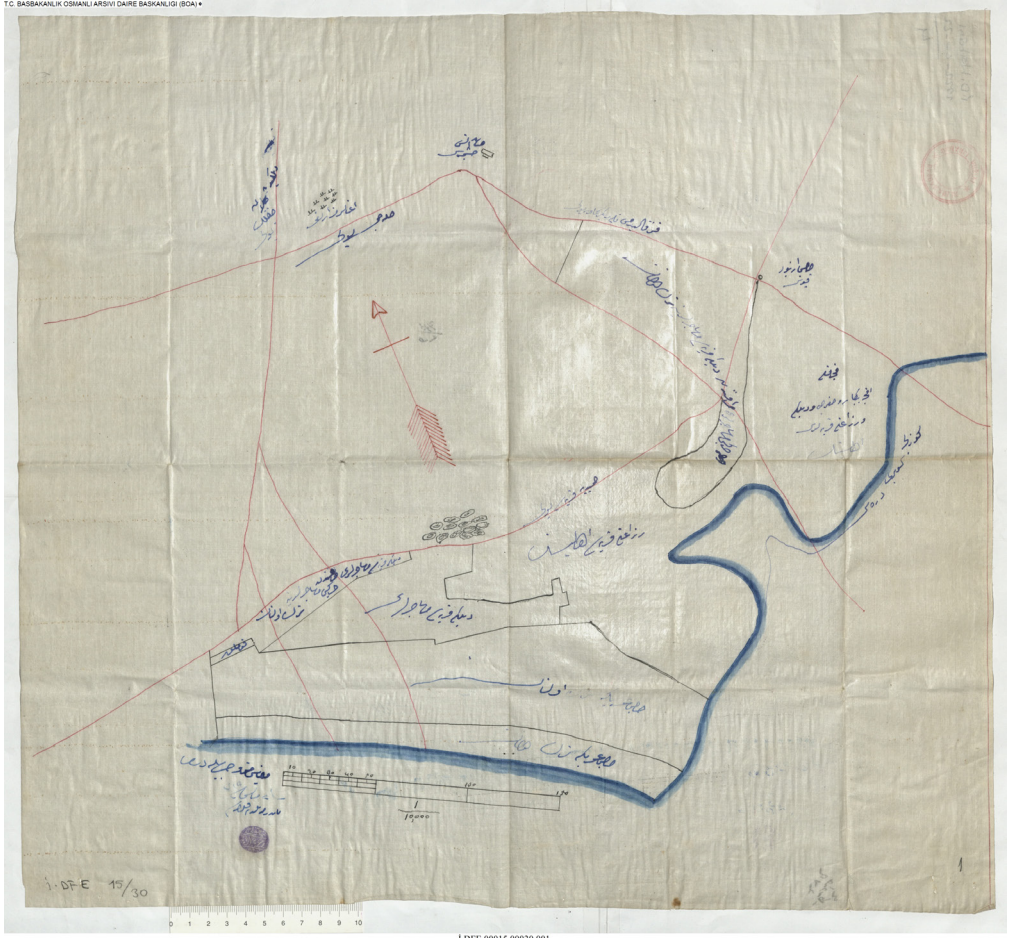
EKLER

Ek 1. Karesi sancağında görevli mühendislerinden Mehmed Tahir ve ekibi tarafından Manyas Gölü ve çevresini gösterir harita

Kaynak: BOA, ŞD. 3214/66.

Ek 2. Manyas ve civarındaki arazilerin taksimini gösterir harita.

Kaynak: BOA, İ.D.F.E. 15/30.

THE OTTOMAN EMPIRE AND THE PUBLIC DEBT ADMINISTRATION'S STRUGGLE FOR INFLUENCE AT LAKE MANYAS (1890-1914)

Emine ŞAHİN*

The swamps in the Ottoman lands were among the lands that had to be drained and cleaned because they affected public health and caused infectious diseases. Although the draining of the swamps could be viewed as an effort to give Ottoman cities a Western appearance and a step toward modernization, the primary motivation was socio-economic. The Ottoman central administration tried different methods to accomplish this task, primarily using the state treasury for financing. In addition, swamp reclamation activities were carried out through concessions, loans, companies, troupes and organizations, and the efforts of local notables and the community. As a matter of fact, the vacant lands created by draining and clearing the marshes were predominantly settled by migrants who had arrived in the Ottoman territories due to intense waves of migration since the mid-19th century. These migrants were supported by the state to pursue agricultural activities. One of these areas was Lake Manyas and its surroundings in Hudavendigar province. The decrease in the level of the lake over time and the withdrawal of water led to the emergence of empty and fertile lands, which in turn led to the creation of new settlements. Accordingly, the Ottoman central administration sent delegations to Manyas to investigate the region. In order to clear the marshes around the lake and create new lands, the delegation carried out studies and sought the most efficient methods for utilizing the region. As a matter of fact, in 1883, as part of the efforts to improve the lake and its surroundings, engineers and workers constructed a channel named the "tributary of river" to facilitate the flow of water. As a result, nearly 40,000 to 50,000 acres of land, including swamps, were exposed by draining water from the lake. In addition, by changing the course of Karadere, which flows into Lake Manyas, one of the lake's water sources was diverted helping to prevent potential flooding in the plain during periods of heavy rainfall. However, due to financial constraints since the late 19th century and foreign interventions in its economy resulting from debt, the Ottoman Empire was unable to allocate the necessary budget for swamp reclamation projects, which were part of its public works initiatives.

* Assistant Prof. Dr., Duzce University, Faculty of Science and Literature, Duzce / Türkiye, eminesahin@duzce.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8201-0776

With the Muharram Decree issued in 1881, a period when the Ottoman central administration was engaged in public works activities to clear the swamps and open them for settlement, the administration of Public Debt was established. This administration, influenced directly by Western states, intervened in some revenue items of the Ottoman economy, leading to disruptions in the central administration's activities. The administration of the Public Debt Administration, which supervised the fishery in Lake Manyas and collected taxes, intervened in the activities of the Ottoman authorities in the region from 1890 onwards. In the Manyas district, the Ottoman administration aimed to prevent the overflow of the Karadere River, one of the water sources of the region, and to drain the swamps, but the Public Debt Administration objected and intervened. By supervising the fishery in Lake Manyas, the Public Debt Administration aimed to maintain the water level in the lake and prevent it from decreasing, thereby ensuring that tax revenue from the fishery remained stable. Accordingly, the Ministry of Public Works inspected the construction projects in and around the lake and advised the Sublime Porte to implement measures to prevent the water level in Lake Manyas from decreasing. The Ministry of Public Works opposed the draining of the lake and the surrounding marshes and suggested the construction of a dike to keep the water at a certain level. As a matter of fact, with the construction of this embankment, it was aimed that the fishery in the lake would continue to increase and regular taxes would be collected from the fishery. However, the Ottoman administration opposed this Project, arguing that constructing the dike at certain points around the lake would result in flooding. Based on these, it is possible to say that a struggle for influence over Lake Manyas existed between the Ottoman administration and the Public Debt Administration from the late 19th century, and this conflict persisted until World War I. Both administrations sought to operate in the region according to their own interests and attempted to carry out some activities in and around Lake Manyas to transfer revenues to their respective budgets. This study explores the changes in settlement planning in the Ottoman Empire from the late 19th century onwards and examines the influence of Western states on Ottoman territories in relation to economic dependence. It also addresses the interventions of the administration of the Public Debt Administration in the internal affairs of the Ottoman Empire, particularly in the context of Lake Manyas and its surroundings.